

साहित्यकार दामोदर घिमिरेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको
अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौं
पत्रको प्रयोजनको लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
ध्रुवराज घिमिरे
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, २०६५

शोधनिर्देशक सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली दोस्रो वर्षको विद्यार्थी श्री ध्रुवराज घिमिरेले “साहित्यकार दामोदर घिमिरेको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

शोधनिर्देशक

.....

डा. मोतीलाल पराजुली
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर

मिति.....

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र श्री ध्रुवराज घिमिरेले नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह (एम.ए) दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजका लागि गर्नुभएको साहित्यकार दामोदर घिमिरेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन नामक शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवेदी .....
२. शोधनिर्देशक डा. मोतीलाल पराजुली .....
३. बाह्य परीक्षक वेदव्यास उपाध्याय .....

कृतज्ञता ज्ञापन

साहित्यकार दामोदर घिमिरेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु डा. श्री मोतीलाल पराजलीज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो विविध कार्यव्यस्तता हुँदाहुँदै पनि मलाई शोधकार्य गर्न अभिप्रेरित गर्नुका साथै सचेत गराएर निरन्तरता प्रदान गरि समुचित मार्गनिर्देशन र सरसल्लाह प्रदान गर्नुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुज्यूप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसैगरी मलाई शिक्षाको यो स्तरसम्म पुग्न बाटो लगाउनु हुने मेरा पुजनीय पिता यमलाल घिमिरे र माता सावित्रा घिमिरेप्रति हार्दिक आदर व्यक्त गर्दछु ।

शोधपत्रको शीर्षक स्वीकृत गरी लेखनमा समेत आवश्यक सुझाव एवम् हौसला प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवेदीज्यू र डा. कृष्णहरि बरालज्यू लगायतका गुरुहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यस शोधपत्र तयारीका क्रममा आवश्यक सामग्री र मौखिक जानकारी समेत उपलब्ध गराइदिने मञ्जु काकी, कविता दिदी, ज्ञानेन्द्र अर्यालज्यू र पत्रकार आर.के.धर्मस्थलीज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधनायकका बारेमा आवश्यक विवरण दिएर सहयोग पुऱ्याउनु हुने नारायण श्रेष्ठ, ज्ञानुवाकर पौडेल, विश्वम्भर चञ्चल, शिवप्रसाद घिमिरे र वहाँको परिवारप्रति कृतज्ञ छु । साथै अध्ययनकालदेखि हालसम्म नै सल्लाह, सुझाव, सहयोग र हौसला प्रदान गर्नुहुने दाजुभाउजू, चूडामणि घिमिरे, हरिकला घिमिरे र दिदी कमला घिमिरेप्रति हार्दिक आदर व्यक्त गर्दछु । अग्रजदाजु जगदीश गैरे, राजनप्रसाद पोखरेल, डिजन भट्टराई तथा अभिन्न भित्र, कृष्णप्रसाद भण्डारी, प्रकाश भण्डारी, गोकर्ण लम्साल, रामचन्द्र पोखरेल, एन्.बी रावत, गम्भीर ढकाल, रामप्रसाद आचार्य, ध्रुव घिमिरे, रविन्द्र घिमिरे, मीना सापकोटा, शान्ता बराल, इन्दु थापा, भोजराज पौडेल, सञ्जय भण्डारी, चन्द्र पौडेल, ओमप्रकाश ढकाल आदिको सहयोगप्रति कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक पुस्तक र पत्रिकाहरू उपलब्ध गराई दिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । प्रस्तुत शोधपत्र शुद्धसँग टङ्गन गरीदिनु हुने श्री रेम कार्की धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु ।

ध्रुवराज घिमिरे

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

मिति : २०६५/०७/१९

विषयसूची

पृष्ठ

परिच्छेद: एक	१-६
१. शोधपरिचय	१
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ शोधशीर्षकको परिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यविवरण	२
१.७ प्राक्कल्पना	४
१.८ शोधकार्यको औचित्य	५
१.९ शोधकार्यको सीमाङ्कन	५
१.१० शोधविधि	५
१.११ शोधपत्रको रूपरेखा	६
परिच्छेद: दुई	७-१८
२. साहित्यकार दामोदर घिमिरेको जीवनी	७
२.१ जन्म, जन्मस्थान र पुख्र्यौली	७
२.२ जीवनयात्रा	९
२.२.१ बाल्यकाल	९
२.२.२ अक्षराम्भ र शिक्षादीक्षा	९
२.२.३ विवाह र सन्तान	१०
२.३ बसोबास र आर्थिक स्थिति	११
२.४ नोकरी/सरकारी सेवामा प्रवेश र अवकाश	११
२.५ व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभाव	१२
२.६ भ्रमण	१३
२.७ लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव	१४

२.८	प्रकाशित कृतिहरू	१५
२.९	प्रकाशोन्मुख तथा अप्रकाशित कृतिहरू	१६
२.१०	सम्मान तथा पुरस्कार	१६
२.११	स्वास्थ्यस्थिति र देहावसान	१६

परिच्छेद: तीन १९-२९

३.	साहित्यकार दामोदर घिमिरेको व्यक्तित्व	१९
३.१	पृष्ठभूमि	१९
३.२	व्यक्तित्वका पाटाहरू	१९
३.२.१	शारीरिक व्यक्तित्व	२०
३.२.२	साहित्यकार व्यक्तित्व	२१
३.२.२.१	कवि व्यक्तित्व	२१
३.२.२.२	कथाकार व्यक्तित्व	२२
३.२.२.३	एकाङ्कीकार व्यक्तित्व	२२
३.२.२.४	गीतकार व्यक्तित्व	२३
३.२.२.५	भजनकार व्यक्तित्व	२४
३.२.२.६	रेडियो नाटककार व्यक्तित्व	२४
३.२.३	साहित्येतर व्यक्तित्व	२५
३.२.३.१	पत्रकार व्यक्तित्व	२५
३.२.३.२	सम्पादक व्यक्तित्व	२५
३.२.४	शिक्षक व्यक्तित्व	२५
३.२.५	प्रशासक व्यक्तित्व	२६
३.२.६	रेडियोकर्मी व्यक्तित्व	२७
३.२.७	धार्मिक व्यक्तित्व	२७
३.३	जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यलेखनबीच अन्तःसम्बन्ध	२८

परिच्छेद: चार ३०-८६

४.	साहित्यकार दामोदर घिमिरेका कृतित्वको अध्ययन	३०
----	---	----

४.१	दामोदर घिमिरेको साहित्ययात्रा	३०
४.२	दामोदर घिमिरेका कविताहरूको अध्ययन	३५
	४.२.१ कविताको सामान्य चिनारी	३५
	४.२.२ 'गर्भिणीको सपना कथा र कविताको सँगाालोभिन्नका कविताहरूको अध्ययन	३९
	४.२.२.१ शीर्षक र संरचना	४०
	४.२.२.२ विषयवस्तु र भावविधान	४१
	४.२.२.३ अलङ्कारविधान	४१
	४.२.२.४ लय र भाषाशैली	४३
४.३	दामोदर घिमिरेका कथाहरूको अध्ययन	४५
	४.३.१ कथाको सामान्य चिनारी	४५
	४.३.२ 'गर्भिणीको सपना' कथा र कविताको सँगाालोभिन्नका कथाहरूको अध्ययन	५०
	४.३.२.१ कथावस्तु	५१
	४.३.२.२ पात्र वा चरित्र चित्रण	५२
	४.३.२.३ परिवेश र अर्थसापेक्ष	५३
	४.३.२.४ द्वन्द्व र कुतूहलता	५४
	४.३.२.५ शीर्षकीकरण र दृष्टिबिन्दु	५५
	४.३.२.६ उद्देश्य र भाषाशैली	५६
४.३.३	'माटोको माया' कथा सङ्ग्रहको अध्ययन	५७
	४.३.३.१ कथावस्तु	५८
	४.३.३.२ पात्र वा चरित्र चित्रण	५९
	४.३.३.३ परिवेश र अर्थसापेक्ष	६०
	४.३.३.४ द्वन्द्व र कुतूहलता	६०
	४.३.३.५ शीर्षकीकरण र दृष्टिबिन्दु	६१
	४.३.३.६ उद्देश्य र भाषाशैली	६२
४.३.४	'गौमाया' कथासङ्ग्रहको अध्ययन	६३
	४.३.४.१ कथावस्तु	६४

४.३.४.२	पात्र वा चरित्र चित्रण	६६
४.३.४.३	परिवेश र अर्थसापेक्ष	६७
४.३.४.४	द्वन्द्व कुतूहलता	६८
४.३.४.५	शीर्षकीकरण र दृष्टिविन्दु	६९
४.३.४.६	उद्देश्य र भाषाशैली	७०
४.४	दामोदर घिमिरेका एकाङ्कीहरूको अध्ययन	७२
४.४.१	एकाङ्कीको चिनारी	७२
४.४.२	‘पर्खाल’ एकाङ्कीसङ्ग्रहको अध्ययन	७५
४.४.२.१	कथानक	७६
४.४.२.२	पात्रविधान	७७
४.४.२.३	परिवेश र अभिनय	७९
४.४.२.४	उद्देश्य	७९
४.४.२.५	भाषाशैली	८०
४.४.३	‘त्यो प्रेम’ एकाङ्कीसङ्ग्रहको अध्ययन	८२
४.४.३.१	कथानक	८२
४.४.३.२	पात्र विधान	८३
४.४.३.३	परिवेश र अभिनय	८४
४.४.३.४	उद्देश्य	८४
४.४.३.५	भाषाशैली	८५

परिच्छेद : पाँच

८७-१३४

५.१	साहित्यकार दामोदर घिमिरेका गीतहरूको अध्ययन	८७
५.२	गीतको सामान्य चिनारी	८७
५.३	‘गीत एक सय एक’ गीत सङ्ग्रहको अध्ययन	९२
५.३.१	शीर्षक र संरचना	९२
५.३.२	विषयवस्तु र भावविधान	९३
५.३.३	कथनपद्धति	९९
५.३.४	सङ्गीत/लयात्मकता	१०१

५.३.५	भाषाशैली र अलङ्कार विधान	१०३
५.४	‘मेरी आमा कति राम्री’ बालगीतसङ्ग्रहको अध्ययन	१०६
५.४.१	शीर्षक	१०६
५.४.२	संरचना	१०७
५.४.३	विषयवस्तु र भावविधान	१०७
५.४.४	कथनपद्धति	१११
५.४.५	भाषाशैली र लय विधान	११२
५.५	‘भाव गङ्गा’ भजनसङ्ग्रहको अध्ययन	११४
५.५.१	शीर्षक र संरचना	११४
५.५.२	विषयवस्तु र भावविधान	११५
५.५.३	लयविधान	१२०
५.५.४	कथनपद्धति	१२१
५.५.५	भाषाशैली	१२२
५.६	गीतकार दामोदर घिमिरेका अप्रकाशित गीतहरूको सामान्य अध्ययन	१२३
५.६.१	गीतकार दामोदर घिमिरेका लोकगीतहरू	१२३
५.६.२	गीतकार दामोदर घिमिरेका आधुनिक गीतहरू	१२४
५.६.३	गीतकार दामोदर घिमिरेका राष्ट्रिय गीतहरू	१२६
५.६.४	गीतकार दामोदर घिमिरेका बालगीतहरू	१२७
५.६.५	दामोदर घिमिरेका भजनहरू	१२८
५.६.६	गीतकार दामोदर घिमिरेका स्वागत गीतहरू	१२९
५.७	दामोदर घिमिरेद्वारा सहलेखन गरिएका गीतक्यासेटहरूको सङ्क्षिप्त अध्ययन	१३०
	परिच्छेद : छ	१३५-१३८
	उपसंहार	१३५
६.१	सारांश	१३५
६.२	निष्कर्ष	१३५
	सन्दर्भग्रन्थसूची	

सङ्क्षेपिकृत रूप

एम्.ए :	मास्टर अफ आर्टस्
क्र.स.	क्रम संख्या
गा.वि.स.:	गाउँ विकास समिति
चौ.सं :	चौथो संस्करण
डा.:	डाक्टर
दो.सं :	दोस्रो संस्करण
नं :	नम्बर
नि.मा.वि.:	निम्न माध्यमिक विद्यालय
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्र.अ.:	प्रधानाध्यापक
प्र.सं:	प्रथम संस्करण
प्रा.लि.:	प्राईभेट लिमिटेड
पृ.:	पृष्ठ
पृ.सं:	पृष्ठ संख्या
बी.बी.सी :	ब्रिटिस ब्रोडकास्टिङ कर्पोरेसन
मसाँस :	मनमैजू साँस्कृतिक समाज
मा.वि.:	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं :	विक्रम सम्वत्
सम्पा.:	सम्पादक
सम्पा.:	सम्पादित
त्रि.वि.:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय